DREPTATEA „OMULUI NOU” ÎN VIZIUNEA LUI KARL MARX

ION DUR

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
iondur@yahoo.com

ANDREI CLAUDIU DIPȘE

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
dipseandrei@gmail.com

Title: “Justice of <<new man>> in Karl Marx` vision”

Abstract: This study aims to highlight the problem of justice in Karl Marx’s vision from the perspective of the critique of capitalism. Although, there is a strong dialectic in the socio-political and philosophical debates among political thinkers (including Marxists) on the existence or non-existence of a theory of justice in Marxism, the exegesis of Marxist writings reveals two types of justice (“Justice through fair distribution and Justice through the dictatorship of the proletariat”). The first aspect the study proposes is to reinforce and argue for the existence of a Marxist theory of Justice, followed by a critical analysis of how this is reflected in both socialist and communist society.

Keywords: *Karl Marx; Justice; Equitable distribution; Dictatorship of the proletariat; Communism;*

Teoria dreptății la Marx?!

Indubitabil, orice discurs despre Karl Marx trimite inerent fie la comunism, fie la critica sistemului capitalist. Deși Marx, în aparență, nu este preocupat să analizeze problematica dreptății în cazul ambelor sisteme socio-economice, totuși aceasta joacă un rol esențial în fundamentarea viziunii sale despre cum ar trebui să arate lumea „omului nou”¹. Abordările politico-economice asupra scrierilor marxiste raportate la conceptul de dreptate sau justiție sunt vaste și controversate (chiar și între gânditorii marxiști) din perspectiva faptului că Marx nu dezvoltă în mod direct o teorie articulată și în același timp critică a dreptății, ci conferă o critică asupra sistemului capitalist și regândirea lumii și a omului într-un alt univers – cel al comunismului.

¹ Kanatlı Mehmet, *Rawlsian Theory of Justice as Fairness: A Marxist Critique*, în *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, Vol. 8, Nr. 1, 2015, p. 302.

Chiar dacă gânditorii care au exercitat o puternică influență asupra concepției marxiste, filosofi precum Hegel și Kant, au dedicat ample pasaje asupra dreptului, legii, dreptății sau justiției, Marx nu a fost interesat în mod direct de Dreptate sau Justiție ca subiect de studiu, ci mai degrabă a văzut cele două dimensiuni în contextul așa-numitului materialism dialectic, adică a inevitabilei și continuei schimbări revoluționare a lumii². Marx, ferm bazat pe implacabilul legilor dialecticii prin care lumea materială se află într-o continuă transformare, „*nu a prezis venirea socialismului, precum un om de știință prevede un cutremur, ci a conlucrat pentru extinderea acestuia, știind că el oricum inevitabil vine [...] fiind ferm convins de superioritatea morală a acestuia asupra celorlalte sisteme, asupra celor anterioare*”³.

Așadar, problematica dreptății la Marx constituie o chestiune implicită a procesului istoric de transformare a istoriei, și nu este o temă predilectă. Tocmai de aceea unii gânditori și politologi au negat existența la Marx a unei teorii a dreptății de sine stătătoare. După unii autori, o posibilă teorie distinctă la Marx asupra dreptății (sau justiției) nu există, iar dacă ar putea fi vorba de o teorie de sine stătătoare, aceasta nu s-ar putea întemeia nici măcar pe condamnarea și critica sa asupra sistemului capitalist⁴.

Gânditorul marxist Allen W. Wood, preocupat de problematica dreptății și justiției la Marx, susține că „*Marx nu critică exploatarea capitalistă pe baza fundamentelor dreptului sau justiției*”⁵. Altfel spus, orice încercare de a specula o teorie distinctă a dreptății marxiste nu este altceva decât o simplă traducere a criticii sale capitaliste⁶. Potrivit lui Wood, singurul loc unde este legitimă o discuție despre dreptate în teoria marxistă este în cadrul sistemul capitalist analizat însă intrinsec, adică din perspectiva instituțiilor, legilor și mecanismelor economice pe acesta le are și excluzând dimensiunea naturii umane și a vieții sociale a omului – în acest caz, capitalismul poate deveni „drept” și „just”⁷. Se poate întâmpla așa numai dacă dăm o definiție conceptului de dreptate sau justiție prin care consemnăm faptul că o acțiune, lucru sau instituție este dreaptă sau justă numai dacă servește scopului funcțional pentru care există⁸.

Marx considera sistemul capitalist ca fiind unul intrinsec funcțional (o funcționalitate însă a „răului”), iar dacă adoptăm poziția lui Wood, atunci conchidem că *dreptatea* cu care acesta funcționa (provocând exploatare, alienare și dominație burgheză) este o dreptate de sistem economic sau de mecanism („*munca este justă în măsura în care se presupune că munca este efectuată cu ajutorul obiectelor*”).

² John A. Gueguen, *Origins : Karl Marx on Justice and Law*, https://dadun.unav.edu/bitstream/10171/12551/1/PD_14_09.pdf, vizitat la data de 10.02.2019

³ Eugen Kamenka, *Marxism and Ethics*, Editura Palgrave Macmillan (St. Martin Press), New York, 1969, p. 5 (trad. ns.,).

⁴ Allen W. Wood, “The Marxian critique of justice”, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 1, Nr. 3, 1972, p. 272. Text disponibil la <https://philpapers.org/rec/WOOTMC>, 20.07.2019

⁵ Allen W. Wood, “Justice and class interests”, în *Philosophica* 33, Nr. 1, 1984, p. 9.

⁶ Robert C. Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea*, Norton Library, New York, 1969, pp. 33-53.

⁷ Allen W. Wood, *op. cit.*, p. 9.

⁸ *Ibidem*, p.10.

și uneltelor corespunzătoare”⁹), nu una care implică omul și dimensiunea sa socială – ceea ce, pentru Marx, era de neconceput. Gânditorul german este foarte ferm când subliniază adesea că munca este înainte de toate o activitate socială („munca devine izvor de avuție și de cultură numai ca muncă socială”¹⁰; „munca utilă este cu putință numai în societate și prin societate”¹¹). Continuând raționamentul, pentru Marx, munca este o activitate „incontestabil justă” numai dacă se realizează „în societate și prin societate”¹².

În concluzie, capitalismul este „drept doar în termenii lui, însă nedrept dacă extrapolăm ideea de dreptate în afara acestuia”¹³ (facem referire și la caracterul social al omului pe care capitalismul nu îl evaluează). În altă ordine de idei, Marx este de părere că normele dreptății au în vedere drepturile sistemului, ceea ce înseamnă că fiecare sistem are dreptatea sa (care poate fi una iluzorie, după cum se întreabă și gânditorul – „Oare nu pretind burghezii că repartitia actuală este «echitabilă»?”¹⁴), astfel că nu putem vorbi de o tipologie a dreptății capitaliste în afara sistemului capitalist, la fel cum este imposibil să vorbim de dreptate socială în afara sistemului social¹⁵. Prin urmare, „refuzul Manifestului lui Marx să aplice conceptul de «dreptate» sau «echitate» la condițiile sistemului social și politic al societății burgheze este bazat pe ideea că dreptatea se poate realiza pentru individ numai prin crearea condițiilor sistemului social al oamenilor înșiși”¹⁶.

Pe de altă parte, tot din tabăra gânditorilor marxiști s-au auzit voci care susțin existența unei teorii a dreptății venită pe filieră economică – așadar una universală, a omului – întrucât la Marx „producția presupune prelucrarea materială și [pe cale de consecință] transformarea naturii”¹⁷ – iar omul este parte a acesteia¹⁸. Așadar, chiar dacă se întemeiază o teorie a dreptății pornind de la premise economice, aceasta poate fi de sine stătătoare și legitimă dacă, în lumea lui Marx, producția transformă natura (inclusiv omul și tot ce ține de acesta). Astfel, gânditorul marxist G. A. Cohen, în *Karl Marx's Theory of History: A Defense*¹⁹ (1978), susține că se

⁹ Karl Marx, *Critica Programului de la Gotha*, Editura Comitetului Național Executiv al Partidului Muncitoresc Socialist, New York, 1992, p. 19. (trad. ns., ACD). Ediție electronică preluată de pe http://www.slp.org/pdf/marx/gotha_prgm.pdf, accesat la data de 06.01.2019 – dată fiind ediția în engleză, pentru o mai acurată traducere, la unele pasaje citate am preluat traducerea ediției electronice în limba română de pe <https://www.marxists.org/romana/m-e/1875/gotha/c01.htm>, vizitat la data de 06.01.2019. (Unde s-au făcut traduceri directe personale din limba engleză, am specificat, ediția în limba română fiind incompletă).

¹⁰ *Ibidem*, p. 22.

¹¹ *Ibidem*, p. 20.

¹² *Ibidem*, p. 22.

¹³ Kanatlı Mehmet, *op. cit.*, p. 309 (trad. ns., ACD).

¹⁴ Karl Marx, *Critica Programului de la Gotha*, ed. cit., p. 25.

¹⁵ Ronald Commers, “Marx’s concept of justice and the two traditions in european political thought”, *Philosophica* 33, Nr. 1, 1984, p. 115.

¹⁶ *Ibidem*, p. 110.

¹⁷ Marx nu ezită să alăture naturii valența universalității (pentru om).

¹⁸ Bob Jessop, “Marxist Approaches to power”, în E. Amenta, K. Nash, A. Scott, eds, *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*, Editura Blackwell, Oxford, 2012, p. 3 (trad. ns., ACD).

¹⁹ Gerald A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History: A Defence*, Editura Princeton University Press, Princeton (New Jersey), 1978.

poate alcătui o teorie a dreptății la Marx pornind de la condamnarea capitalismului ca sistem nedrept și injust, pe baza unei critici economice și morale care ar trebui să fie în fapt epicentrul teoriei marxiste contemporane.

Marx a criticat *establishment*-ul politico-economic al capitalismului din perspectiva faptului că sistemul era degrevat de esența omului, adică aceea de ființă socială. Pentru întreaga filosofie a lui Marx, omul este epicentrul gândirii sale, așezat în context social. El a fost puternic preocupat de critica politică și economică a sistemului capitalist, prin aceasta considerînd înțelegerea condiției umane și premisele necesare eliminării puterii omului asupra omului²⁰. Prin urmare, critica sa pornește dinspre om spre sistem, un sistem viciat al socialului uman care îl deposează pe om de trăsăturile fundamentale care îl definesc. În definitiv, critica sistemului capitalist este de fapt o critică a stadiului nefast în care omul a ajuns. Marx nu și-a propus să realizeze un sistem (care, din perspectiva „legilor” istoriei și dialecticii, se pretinde unul științific) prin care să reformeze lumea în noi termeni de „egalitate” sau „dreptate”, ci a propus o reinventare a omului în sine, care implică și aduce cu sine și reinventarea egalității și dreptății²¹, însă în afara antagonismului de clasă.

Capitalismul este cel care menține antagonismul social al luptei de clasă, prin urmare acesta prezervă o stare de nedreptate pentru proletariat, stare care trebuie „reparată” prin dreptatea instaurată de *dictatura proletariatului*, așa încît proletariatul ajunge clasă dominantă și distruge clasa asupritoare²², rezultatul fiind transformarea societății într-una cu o singură clasă, în care dispar definitiv nedreptățile. Așa s-a ajuns ca unii cercetători, de pildă Kanatlı Mehmet, să susțină cu fermitate existența unei teorii despre dreptate la Marx²³.

Marx reiterează teza aristotelică potrivit căreia omul este o ființă socială. Conștiința de sine a omului derivă din însăși dimensiunea socială a lui, dimensiune suprimată însă de capitalism. Așadar, dacă este să vorbim despre o teorie a dreptății la Marx, această teorie este una reduționistă, căci reduce moralitatea exclusiv la funcționabilitatea sa în cadrul sistemului social; altfel spus noțiunile de „dreptate” și „justețe” au valoare doar în contextul social al omului²⁴. Lărgind perimetrul discuției, pentru Marx, dreptatea poate reprezenta un sens actual al raționamentelor dreptății care survin în urma aplicării concepției materialiste a istoriei – „dreaptă” fiind doar transformarea lumii dictată de legile dialecticii²⁵. Tentația lui Marx spre o tranziție de la capitalism la socialism (și implicit comunism) este una profund revoluționară din perspectiva climatului în care trăiește omul. Spre deosebire de

²⁰ Eugen Kamenka, *op. cit.*, p. 16.

²¹ *Ibidem*, p. 5.

²² Acțiune de distrugere pe care Marx și-o asumă ca fiind nedreaptă (o „încălcare despotică a dreptului de proprietate” – Cf. *Manifestul partidului comunist*, K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. cit., p. 12), proces care are loc doar la începutul schimbării revoluționare (Marx și Engels știu ca această acțiune este un rău, însă este pentru eliminarea răului mai mare – cel burghez, capitalist).

²³ Kanatlı Mehmet, *op. cit.*, p. 308 – 309 (trad. ns., ACD).

²⁴ Allen W. Wood, *op. cit.*, p. 10.

²⁵ *Ibidem*.

animal, care este constrâns de natură să trăiască în mediul nativ, omul are puterea de a-și schimba radical mediul social în care există, un mediu social (capitalist, dacă îi aplicăm o grilă economică) care îi provoacă alienarea, adică deposedarea forțată de sine și de propria-i conștiință.

Chiar dacă marxismul manifestă o efervescentă adversitate față de dimensiunile normative ale capitalismului, el este pe alocuri reticent în a trata chestiunea dreptății în consonanță cu sistemul economic, fiindcă aceasta contravine concepției marxiste a transformării și reinventării lumii²⁶. Un atare aspect decurge din ideea că dreptatea și justiția sunt în fond elemente conservatorii (puternic sedimentate în conștiința omului de către capitalism), greu șanjabile, care vin în mod direct în contradicție cu ideea sa revoluționară. În concepția marxist- engelsiană, atât dreptatea cât și celelalte valori etice sunt relative, ele fiind diferite de la o epocă la alta și sunt de fapt „întotdeauna numai ideile clasei dominante”²⁷, clasă care – în antichitate, evul mediu, modernitate – a fost total diferită. Marx susține cu fermitate relativismul etic, afirmând chiar în *Manifestul partidului comunist* faptul că „mai există adevăruri eterne, ca: libertate, dreptate etc., care sînt comune tuturor stărilor sociale. Comunismul desființează însă adevărurile eterne, desființează religia, morala, în loc să le dea o formă nouă, el contrazice, așadar, toată dezvoltarea istorică de pînă acum”²⁸. Gânditorul german relativizează valorile sociale, raportându-le întotdeauna la „orînduirea socială respectivă”²⁹, lăsând din nou să se înțeleagă faptul că fiecare sistem este unic și, odată cu el, valorile pe care le poartă, deschizând astfel drumul revoluționar al schimbării radicale axiologice ca urmare a trecerii de la societatea capitalistă la cea comunistă.

Revenind, în pofida relativismului etic de care dă dovadă socialismul științific marxist, mulți gânditori și cercetători³⁰ sunt de acord cu teza conform căreia se poate formula o teorie marxistă a dreptății pornind de la critica capitalismului. Dintre aceștia, un autor mult citat în literatura de referință este Norman Geras, care, în două studii: „*The Controversy About Marx and Justice*”³¹ și „*Bringing Marx to Justice: An Addendum to a Rejoinder*”³², susține ferm ipoteza că Marx a condamnat și criticat sistemul capitalist „în numele dreptății”, fiind provocat de nedreptățile suferite de om ca urmare a externalităților negative ale economiei capitaliste prin procesul de producție. Geras consideră că lui Marx i se poate atribui o teorie a dreptății, bazată pe mai multe considerente. În primul rând, faptul că ideea de dreptate se fundamentează din punct de vedere economic pe un schimb echitabil

²⁶ Pe scurt, Marx este conștient că o tranziție de la capitalism la comunism implică și o tranziție valorică (prima tranziție fiind mult mai ușoară decât a doua)

²⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul partidului comunist*, ed. cit., p. 12.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Karl Marx, *Critica Programului de la Gotha*, ed. cit., p. 21.

³⁰ Vezi Paul Raekstad, „Marx and Justice: A Re-Examination of the Arguments”, lucrare prezentată la MANCEPT 2014 Workshops (https://www.academia.edu/8541846/Marx_and_Justice_A_Re-Examination_of_the_Arguments, p. 1), vizitat la data de 16.03.2019.

³¹ Norman Geras, „The Controversy About Marx and Justice”, *New Left Review*, Vol. I/150, 1985 pp. 47-85.

³² Norman Geras, „Bringing Marx to Justice: An Addendum to a Rejoinder”, în *New Left Review* I/195, 1992, pp. 37-69.

(fiecare dintre părți primește echivalentul a ceea ce oferă). Marx ar face referire la capitalismul „drept” sau „just” doar din perspectiva relațiilor de schimb, nu și a celor de producție, unde apare în discuție teoria plusvalorii – plusvaloare pe care burghezia și-o însușește ilegal.

Așadar, capitalismul poate fi catalogat ca sistem parțial nedrept, iar repararea acestei nedreptăți prin socialism are la bază o teorie a dreptății socialiste. În al doilea rând, Marx face referire la capitalism ca sistem al furtului, opresiunii clasei burgheze, sistem al constrângerii și limitării libertății, un sistem părtinitor pentru clasa dominantă a burgheziei în detrimentul proletariatului. După Geras, o astfel de critică nu poate sub nici o formă să facă abstracție de nedreptatea suferită de proletariat, de om, în consecință de oportunitatea unei contra-teorii a dreptății, o dreptate pentru toți.

Harry van der Linden³³ a publicat (1984) un studiu de referință în filosofia marxistă contemporană, *Marx and morality: An impossible synthesis*, prin care aduce noi perspective referitoare la problematica dreptății la Marx, realizând o sinteză critică a cercetării lui Gerald A. Cohen, în „Karl Marx's Theory of History: A Defence” (1978), susținând ferm că Marx vedea sistemul capitalist ca fiind unul nedrept³⁴. Însă, spre deosebire de Norman Geras, care credea că este autosuficientă doar expunerea teoriei surplusului valorii ca bază a unei teorii marxiste despre dreptate, Cohen consideră insuficientă o atare teorie pentru a contura fie și o schiță a dreptății la Marx. Harry van der Linden condensează critic ceea ce Cohen denumesc „Traditional Marxian Argument” (ro. Argumentul Marxist Tradițional), adică teoria surplusului valorii în următoarele premise: (1) Doar munca creează valoare; (2) Muncitorul primește contravaloarea puterii sale de muncă; (3) Valoarea produsului creat de muncitor este mai mare decât valoarea puterii sale de muncă; (4) Prin urmare, muncitorul primește mai puțină valoare decât creează; (5) Capitalistul primește plus – valoarea rămasă; (6) Muncitorul este exploatat de către capitalist³⁵.

Date fiind aceste premise economice ale exploatării, atât Cohen cât și van der Linden arată faptul că Marx a fost preocupat doar de o singură chestiune: distribuția dreaptă a beneficiilor izvorâte din stadiul final al procesului capitalist de producție, fără să fie interesat dacă condițiile de producție sunt sau nu drepte și echitabile pentru ambele părți³⁶.

Pornind de la aceste considerații, dreptatea în viziunea marxistă fundamentată pe baza criticii sistemului capitalist poate urma două direcții fundamentale, care subscriu în același timp tranziției dinspre capitalism spre comunism, prin socialism: „dreptatea prin distribuție echitabilă”, respectiv „dreptatea prin dictatura proletariatului”. Prima subscie problematicii economice a capitalismului, în timp ce ultima, dimensiunii politice a statului (și ulterior dispariției lui după trecerea

³³ Profesor și cercetător la catedra de filosofie politică a Universității din Carolina de Nord.

³⁴ Autor care l-a inspirat decisiv pe Geras în abordarea sa.

³⁵ Harry van der Linden, “Marx and morality : An impossible synthesis”, *Theory and Society*, 1984, 13: 1, p. 124 (trad. ns., ACD).

³⁶ Deoarece „deținerea” sau „proprietatea” în sine aduc valoare posesorului, valoare ce nu este în fond creată de posesor, ci de muncitor. *Ibidem*, p. 125.

de la socialism la comunism). Prin implementarea celor două forme de dreptate, se rezolvă definitiv problema fundamentală a înstrăinării omului, renașterea lui și redobândirea chintesenței sale, întrucât atât economia cât și statul implică în mod direct caracteristica socială a omului. Reducând ideea, Marx regândește utopic lumea în termenii dreptății sub forma unei societăți universale în care resursele și avuția sunt distribuite echitabil, respectiv proletariatul devine clasa conducătoare și universală (nemaexistând clase, nu mai există nedreptatea uneia față de alta). Astfel, pentru a ajunge la stadiul unei „dreptăți absolute” în termenii comunismului plener, societatea trebuie să parcurgă două stadii: în primul rând, să fie schimbat radical sistemul de redistribuire a bunăstării, sistem care ar duce implicit la schimbarea clasei dominante (din burghezie în proletariat), iar ulterior dizolvarea tuturor claselor – fapt care duce implicit și la desființarea statului³⁷.

Dreptate prin distribuție echitabilă

Un adevăr fundamental desprins din ideile marxiste referitoare la dreptate, în aria economiei capitaliste, este acela că *„fără eliminarea proprietății private, care este o condiție a exploatării, distribuția dreaptă și justă nu poate fi realizată nici teoretic și nici practic”*³⁸. Mai mult decât atât, Marx consideră că dreptatea nu poate fi realizată sub nicio formă nici măcar în etapa anterioară a comunismului, adică cea a socialismului, unde încă vorbim de nedreptate și de inegalitate (deoarece în acest stadiu diferențele în avuție încă sunt evidente), însă e eliminată „exploatarea omului de către om”³⁹. Abia în faza pleneră a comunismului se ajunge la starea socio-economică unde nu mai vorbim de nedreptate sau de inegalitate⁴⁰. În organizarea socială comunistă, noțiunile de „recht” sau „wahr” („dreptate” și „adevăr”) își pot exercita pe deplin dimensiunea echității întrucât orice antagonism social a dispărut⁴¹.

Însă cum arată această „distribuție echitabilă” în viziunea lui Marx? Aceeași întrebare o pune și Marx în debutul secțiunii I („Comentarii asupra platformei a Partidului Muncitoresc German”) din *Critica Programului de la Gotha*, unde regăsim mai multe pasaje cheie ale autorului asupra noțiunilor de „dreptate”, „egalitate” și „echitate”. Într-o primă etapă a logicii marxiste referitoare la această problematică, autorul ține să mute epicentrul discuției de pe „venit”, ca formă de acumulare a avuției, pe „muncă”, proces care poate suplini cuantificarea și evaluarea conferită de bani, folosind „munca” ca etalon universal – muncă însoțită de trecerea proprietății private (și a mijloacelor private de producție) în proprietate comună (această trecere aduce cu sine și calcularea muncii individuale ca muncă colectivă), așa cum arată chiar în cea de-a treia teză, unde autorul ține să menționeze faptul că *„eliberarea muncii reclamă ridicarea mijloacelor*

³⁷ Așa cum Marx, Engels și Lenin erau de părere că „statul este instrumentul clasei dominante”, iar fără clase, statul nu își mai justifică existența.

³⁸ Kanatlı Mehmet, *op. cit.*, p.303 (trad. ns., ACD).

³⁹ Taner Cam, Mustafa Kayaoglu, “Marx’s distinction between socialism and communism”, *International Journal of Human Sciences*, Vol. 12, Nr. 1, 2015, p. 388 (trad. ns., ACD)

⁴⁰ *Ibidem*, p. 389.

⁴¹ Ronald Commers, *op. cit.*, p. 123.

*de muncă la rangul de bun comun al societății și reglementarea colectivă a muncii sociale totale cu o repartitie justă a venitului provenit din muncă*⁴².

Dar această repartitie, în urma reglementării comune a proprietății și a muncii, pe baza cărui principiu trebuie să fie făcută pentru a fi una dreaptă și echitabilă⁴³? Marx observă că principiul egalității nu este unul echitabil pentru toată lumea, adică este nedrept. În definitiv, gânditorul consideră că „dreptul egal” este doar o aparență a echitabilității, însă, în esența lui, acesta provoacă mai multă inegalitate decât egalitate, el nefiind altceva decât un principiu al clasei dominante, adică a burgheziei. Amintind că, „*dreptul egal [...] este dreptul burghez*”⁴⁴, principiul egalității este în avantajul clasei opresive, care în definitiv nu încearcă să egaleze beneficiile izvorâte din muncă (venitul), ci unica egalitate pe care și-o asumă acest sistem părtinitor este aceea că măsoară procesul de producție în muncă (egalizează munca – drept etalon universal – însă nu și venitul)⁴⁵.

Continuând ideea, cum sistemul capitalist nu ține seama de nevoile și de particularitățile individului⁴⁶, ci consideră doar munca drept unitate egalitară, „*acest drept egal este un drept inegal pentru o muncă inegală*”⁴⁷. Pornind de la aceste aserțiuni asupra dreptului egal, chiar dacă munca este egală și participarea la munca socială („fondul social de consum” – cum o numește Marx) este tot egală, unul va primi mai mult decât celălalt – etalonarea muncii fiind un criteriu de insuficiență a principiului egalitarist. În consecință, pentru a fi echitabil, dreptul egal „*ar trebui să nu fie egal, ci, dimpotrivă, inegal*”⁴⁸ (adică să se țină cont de particularitățile fiecăruia). Acest sistem al egalitarismului bazat pe muncă și nu pe venit convine orânduirii burgheze, deoarece transformă omul în „*sclavul celorlalți oameni care au pus stăpânire pe condițiile materiale de muncă. El poate munci numai cu permisiunea lor, deci poate trăi numai cu permisiunea lor*”⁴⁹.

Prin urmare, ținând cont de toate implicațiile problemei, Marx propune o distribuție echitabilă și dreaptă bazată pe cunoscutul principiu „de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi”⁵⁰. Prin acest fundament, Marx rezolvă deopotrivă atât chestiunea dreptului egal, care este unul părtinitor, cât și particularitățile fiecărui om. Aplicarea acestuia este posibilă doar „*în faza superioară a societății comuniste [unde a dispărut] subordonarea înrobitoare a indivizilor*

⁴² Karl Marx, *Critica Programului de la Gotha*, ed. cit., p. 25 (ediție românească online, detaliată la prima citare a lucrării).

⁴³ Marx înțelege prin drept ceva echitabil.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 29-30.

⁴⁶ „Un individ poate fi superior altuia din punct de vedere fizic sau intelectual; el va efectua, deci, în aceeași cantitate de timp mai multă cantitate de muncă sau va putea munci un timp mai îndelungat; iar munca, pentru a putea servi ca unitate de măsură, trebuie determinată după cantitate sau după intensitate, altminteri ea ar înceta să mai fie unitate de măsură” – *Ibidem*, p. 30.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 30.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 31.

față de diviziunea muncii[...] opoziția dintre munca intelectuală și munca fizică [munca devenind] însăși prima necesitate vitală, [iar]dezvoltarea multilaterală a indivizilor va crește și forțele de producție [depășindu-se astfel] limitele înguste ale dreptului burghez”⁵¹.

Dreptate prin dictatura proletariatului

Societatea comunistă însemna, pentru Marx, eliminarea „*tuturor inegalităților sociale și politice*”⁵² rezultate din natura proprietății și distribuția părtinitoare care decurge din ea. Însă gânditorul era conștient că la comunism se poate ajunge numai după un îndelung proces revoluționar⁵³, socialismul reprezentând etapa mediană a transformării graduale (o trecere de la capitalism la comunism fiind prea bruscă, imposibil realizabilă teoretic și practic). Această perioadă de tranziție politică, în care statul mai este încă necesar, este consacrată „*dictaturii revoluționare a proletariatului*”⁵⁴, care, în practică, ar însemna implementarea anumitor măsuri democratice „vechi de când lumea”, precum vot universal, legislație directă, administrarea justiției prin popor, înarmarea națiunii etc.⁵⁵.

Această dictatură a clasei muncitoare este imperios necesară pentru a orchestra transformările sociale necesare desprinderii de capitalism și gestionării puterii politice până la stabilirea societății fără clase și antagonisme sociale⁵⁶. Rolul statului este vital pentru dictatura proletariatului întrucât aceasta se poate folosi de toate pârghiile, mijloacele și instrumentele folosite de burghezie pentru dominație, însă de această dată împotriva ei însăși. Așadar, statul reprezintă entitatea prin care proletariatul își poate asigura condițiile pentru dominarea politico – economică de clasă și, prin aceasta, înfăptuirea dreptății marxiste⁵⁷.

Din argumentele anterioare, polisul ideatic marxist ne îndrumă asupra faptului că dictaturii proletariatului îi revine sarcina de a realiza dreptatea și distribuția echitabilă prin eradicarea așa numitului drept burghez egalitar. În teorie, această dictatură este tranzitorie, ca și socialismul, proletariatul prin dictatura sa reprezentând forța motrice a mecanismului transformării sociale. Statul proletar de asemenea, prin dictatura sa, are rolul de a iniția metamorfoza statului burghez în stat socialist prin instrumentalizarea și punerea măsurilor politice în slujba distrugerii fundamentului legal al dominației burgheze de clasă. Dictatura proletariatului prin stat este necesară din perspectiva a trei motive fundamentale : în primul rând, „*este nevoie de un mecanism [politic în cazul de față] din afara sistemului și deasupra pieței care să rescie și să compenseze potențialul eșec*”; în al doilea rând, „*concurența politică și economică [...] necesită o forță să organizeze interesele colective astfel încât să fie limitată orice partinire*”; nu în ultimul rând, *statul este necesar să*

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 39.

⁵³ Taner Cam, Mustafa Kayaoglu, *op. cit.*, p. 387.

⁵⁴ Karl Marx, *Critica Programului de la Gotha*, ed. cit., p. 48 (trad. ns., ACD).

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Taner Cam, Mustafa Kayaoglu, *op. cit.*, p. 386.

⁵⁷ Bob Jessop, *op. cit.*, p.1.

*gestioneze orice repercusiuni ale exploatării economice într – o societate aflată în plin proces de lărgire*⁵⁸.

Prin dictatura proletariatului, Marx vede calea spre comunism, adică spre societatea justă, dreaptă și echitabilă. Din punct de vedere ideologic, politic și economic, tranziția de la capitalism spre comunism se face prin dictatura proletariatului (dictatură specifică doar etapei socialiste – singurul loc de altfel unde o întâlnim). Așadar, dictatura proletariatului reprezintă un instrument al îndeplinirii dreptății, aceasta fiind singura „masă reacționară” capabilă să realizeze întreaga operă a eliberării muncii. Clasa muncitoare are un destin istoric, nu poate să se autodestăinuieze⁵⁹ sau să fie desființată întrucât aceasta este „propriul ei produs”⁶⁰, doar eventual ea doar desființează celelalte clase (burghezia) care nu sunt produsul lor, ci rezultate ale antagonismului social.

Din punctul de vedere al ideologiei și logicii istorice marxiste, această desființare a burgheziei de către proletariat este una dreaptă, întrucât acest proces nu face decât să urmeze și să confirme legile materialismului istoric și dialectic (la fel cum burghezia a desființat clasele feudale și clasele feudale au desființat, la rândul lor, clasele antice – fiecare clasă fiind revoluționară în comparație cu precedentă⁶¹). Dictatura proletariatului și distrugerea clasei dominante burgheze (care susțin un sistem politico-economic nedrept) este un act de justiție a proletariatului, întrucât burghezia nu face decât să întrețină un sistem economic exploator⁶².

Marx considera că, la fel cum sistemul burghez-capitalist impune societății un sistem nedrept al exploatării în interesul clasei dominante, tot așa și sistemul dictaturii proletariatului poate impune un sistem al dreptății echitabile, atât în materie economică cât și politică⁶³. În definitiv, clasa dominantă este cea care fixează înțelesul noțiunii de dreptate în materie politico-economică, indiferent dacă aceasta subscrie unor realități sau utopii (care uneori se pot dovedi iraționale și chiar nedrepte atunci când sunt confruntate cu realitatea⁶⁴).

Pe cale de consecință, mișcarea proletariatului aflată la cârma statului prin dictatură poate utiliza orice mijloace de distrugere a ceea ce a generat nedreptatea sistemului social în care proletariatul este parte integrantă: burghezia și sistemul ei capitalist.

Gândirea lui Marx se oprește la atingerea fazei plene a comunismului, unde conștiința omului și dimensiunea sa socială sunt perfect restaurate și, odată

⁵⁸ Bob Jessop, *op. cit.*, p.4 (trad. ns., ACD).

⁵⁹ În socialism, clasa proletariatului există, în comunism, ea continuă să existe, dar nu în calitate ei de clasă – întrucât dispare antagonismul; rămânând singură, devine o clasă unică. Comunismul nu mai are „clasa proletariatului”, ci doar „proletariatul”.

⁶⁰ Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul partidului comunist*, p. 7.

⁶¹ Karl Marx, *Critica Programului de la Gotha*, ed. cit., p. 33.

⁶² Kanatlı Mehmet, *op. cit.*, p. 309.

⁶³ *Ibidem*, p. 308.

⁶⁴ John Rawls, *A theory of Justice – (Revised)*, Editura The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts, 1971/1999, p. 309.

cu ele, dreptatea și justiția. Marx credea ferm că orînduirea comunistă reprezintă capătul de linie al transformărilor istorice, al tuturor antagonismelor sociale și a nedreptăților suferite de o clasă inferioară în raport cu clasa dominantă. Societatea comunistă a lui Marx este o societate a proletariatului universal, unde lupta de clasă a dispărut definitiv, proletariatul rămânând singura categorie socio-profesională care nu se va desființa. Dictatura proletariatului reprezintă, în ansamblul ei, o mișcare a întregii umanități, cu caracter universal, o mișcare a tuturor pentru toți. Din acest punct de vedere, dictatura proletariatului este majoritară în socialism și universală în comunism, prin urmare, în ambele faze întâlnim cea mai „democratică dreptate” (în socialism este înfăptuită de clasa majoritară, iar în comunism este deja echitabilă).

Marx era ferm convins că înțelesul noțiunilor de „drept” și „dreptate” în sens burghez vor fi depășite odată ce se va ajunge la faza edenică a realității comuniste, fiind puternic încredințat că abundența de bunuri economice și voința nealterată a comuniștilor vor duce societatea dincolo de limitările conceptului de „drept”, „dreptate” și justiție al societății burgheze⁶⁵.

Bibliografie:

I. Cărți

- Cohen Gerald A., (1978), *Karl Marx's Theory of History : A Defence*, Editura Princeton University Press, Princeton (New Jersey).
- Jessop Bob, (2012), „Marxist Approaches to power”, în E. Amenta, K. Nash, A. Scott, eds, *The Wiley - Blackwell Companion to Political Sociology*, Editura Blackwell, Oxford.
- Kamenka Eugen, (1969), *Marxism and Ethics*, Editura Palgrave Macmillan (St. Martin Press), New York.
- Marx Karl, (1992), *Critica Programului de la Gotha*, Editura Comitetului Național Executiv al Partidului Muncitoresc Socialist, New York.
- Marx Karl, Engels Friedrich, (1966), *Manifestul Comunist* în *Opere alese în două volume*, Vol. I, ediția a 3-a, Editura Politică, București
- Rawls John, (1999), *A theory of Justice – (Revised)*, Editura The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts.
- Tucker Robert C., (1969), *The Marxian Revolutionary Idea*, Editura Norton Library, New York, 1969.

II. Studii și articole științifice

- Arneson Richard J., *What's Wrong with Alienation?*, în *Ethics*, Vol. 91, Nr. 2, 1981.
- Cam Taner, Kayaoglu Mustafa, *Marx's distinction between socialism and communism*, în *International Journal of Human Sciences*, Vol. 12, Nr. 1, 2015.
- Cohen Gerald A., *Freedom, Justice and Capitalism*, în *New Left Review*, Nr. 126, 1981.
- Commers Ronald, *Marx's concept of justice and the two traditions in european political thought*, în *Philosophica* 33, Nr. 1, 1984.

⁶⁵ Harry van der Linden, *op. cit.*, p. 127.

- Geras Norman, *Bringing Marx to Justice: An Addendum to a Rejoinder*, în *New Left Review* I/195, 1992.
- Geras Norman, *The Controversy About Marx and Justice*, în *New Left Review*, Vol. I/150, 1985.
- Green Michael, *Marx, Utility, and Right*, în *Political Theory*, Vol. 11, Nr. 3, 1983.
- Husami Zyad. I., *Marx on Distributive Justice*, în *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 8, Nr. 1, 1978.
- John A. Gueguen, *Origins : Karl Marx on Justice and Law*, https://dadun.unav.edu/bitstream/10171/12551/1/PD_14_09.pdf
- Mehmet Kanatlı, *Rawlsian Theory of Justice as Fairness: A Marxist Critique*, în *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, Vol. 8, Nr. 1, 2015
- Nielsen Kai, *Marx on Justice: The Tucker-Wood Thesis Revisited*, în *The Toronto Law Journal*, Vol. 38, Nr. 1, 1988.
- Riley Patrick, *Marx and Morality: A Reply to Richard Miller*, în *NOMOS* Vol. XXVI, 1983.
- Ryan Cris C., *Socialist Justice and the Right to the Labour Product*, în *Political Theory*, Vol. 8, Nr. 4, 1980.
- Van de Veer Donald, *Marx's Views of Justice*, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 33, Nr. 3, 1973.
- Van der Linden Harry, *Marx and morality : An impossible synthesis*, în *Theory and Society*, 1984, 13: 1, p. 124 (trad. mea).
- Wood Allen W., *Justice and class interests*, în *Philosophica* 33, Nr. 1, 1984.
- Wood Allen W., *The Marxian Critique of Justice*, în *Philosophy & Public Affairs*, Nr. 1, 1972.
- Young Garry, *Justice in Capitalist Production : Marx and Bourgeois Ideology*, în *Canadian Journal of Philosophy*, Vol. 8, Nr. 3, 1978.

III. Alte surse

- Raekstad Paul, *Marx and Justice : A Re-Examination of the Arguments* în lucrarea prezentată la MANCEPT 2014 Workshops (https://www.academia.edu/8541846/Marx_and_Justice_A_Re-Examination_of_the_Arguments).